

Villages désertés et histoire économique XIe–XVIIIe siècle. École Pratique des Hautes Études – VIe section. Centre de Recherches Historiques. Les Hommes et la Terre XI. Paris, S.E.V.P.E.N., 1965. 619 sider. Illustrationer og kort. 96 F.

Studiet af bebyggelser og jorder, der på et eller andet tidspunkt i historien – og især i senmiddelalderen – er blevet øde, har taget et vældigt opsving i årene efter den anden Verdenskrig. Det tyske historiske hovedværk på området, Wilhelm Abels *Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters*, udkom første gang i 1943, og det engelske, Maurice Beresfords *The lost villages of England*, i 1954. Et tilsvarende større arbejde fra fransk side forelå først i 1965, nemlig det af Fernand Braudel redigerede værk *Villages désertés et histoire économique*, udgivet med henblik på den tredje kongres for økonomisk historie i München i august 1965. Der er tale om et arbejde af betydelig generel interesse – således behandler bogen forholdene ikke alene i Frankrig, men også i forskellige andre europæiske lande – og der skulle være begrundet håb om, at dette historiske værk i lighed med Abels og Beresfords vil virke igangsættende ud over de nationale og faglige grænser, omend det efter hele sit anlæg ikke kan blive en klassiker.

Ved præsentationen af *Villages désertés* i München (og senere på den tolvte internationale historikerkongres i Wien) kunne Jacques Le Goff og Ruggiero Romano fra École Pratique des Hautes Études i Paris med stolthed pege på, at bogen var blevet færdig til tiden, skønt man kun havde haft et par år til udarbejdelsen; men nogle af afsnittene – og især de arkæologiske – har tydeligt lidt under det hektiske tempo. I Braudels forord hedder det da også forsigtigt, at man kun har søgt at tilvejebringe »un point de départ scientifiquement établi«. Man har ikke tilstræbt at samle al viden om emnet, ej heller en komplet oversigt over problemstillinger og forskningsopgaver. Alle redaktionelle og indholdsmæssige svagheder tiltrods rummer *Villages désertés* imidlertid partier, der er i høj grad berigende for forskningen.

Begrænsningen i værkets intentioner er, foruden med tidnøden, begrundet deri, at studiet af »forladte landsbyer« for en række landes vedkommende – Frankrig, Spanien, Italien, Grækenland – først nu søges dyrket som speciel disciplin, hvorfor de pågældende afsnit (dog ikke det franske) kaldes »explorations«, hvilket med en lidt hasarderet oversættelse kan kaldes »rekonosceringer«, medens afsnittene om de lande, hvorfra der formenes at foreligge mere velunderbyggede resultater, nemlig Tyskland, England, Skandinavien og Polen, betegnes som »bilans de recherches«. Hvad Danmark angår, må det dog siges, at Thorkild Ramskous fremstilling ikke kan gøre krav på denne benævnelse, idet den – bortset fra nogle ord om nedlæggelsen af Stokkeby (=: Stokkerup) i Dyrehaven 1670 – slutter med Vikingetiden, hvilket giver Ramskous bidrag en særstilling i forhold til værket som helhed, der netop begynder med 11. århundrede. Dette må så meget mere beklages, som Danmark jo i C. A. Christensen og Axel Steensberg har forskere, hvis registrering og undersøgelse af nedlagte landsbyer og gårde i perioden 11.–18. århundrede er særdeles værdsat, også uden for landets grænser. Den polske specialforskning karakteriseres af Alexander Gieysztor således: »Elle en est toujours à ses débuts« (s. 608). Værket er iøvrigt for så vidt ukomplet, som Nederlandene, Schweiz, Czekoslo-

vakiet og Osteuropa (med undtagelse af Polen og Grækenland) ikke behandles. Ikke-europæiske lande er ikke medtaget.

Villages désertés omfatter 6 indledende afsnit, som hvert behandler en metode- eller hjælpedisciplin: Demografi, geografi, arkæologi, luftfotografering, skriftlige kilder og stednavne. Rapporterne fra de enkelte lande, som fylder størstedelen af bogen, udviser imidlertid ikke den samme faglige alsidighed (der oven i købet er mere tilsyneladende end virkelig; fx. har Georges Duby skrevet om demografi), idet de helt overvejende er præget af historikere, under tilsyn af Ruggiero Romano, og arkæologer, under tilsyn af Paul Courbin, men ikke af geografer og demografer. Værkets lidet geografiske karakter modsvarer ikke forskningssituationen i Frankrig, og slet ikke i Tyskland og England, hvor geograferne i høj grad deltager i diskussionen, hvilket har bidraget til, at forskernes interesse nu ikke blot omfatter de forladte landsbyer og gårde (den engelske, franske og skandinaviske terminologi), men tillige deres jorder; den tyske betegnelse »Wüstungen« dækker i moderne videnskabelig sprogbrug begge dele. Der har været en tilbøjelighed til på forskningens første trin (og vel især blandt historikerne) at anse alle nedlagte bebyggelser for Totalwüstungen, hvilket har lettet beregningen af procenttal for Wüstungen, men naturligvis også gjort dem relativt høje, medens man omvendt har savnet Flurwüstungen. På det demografiske område kunne man især have ønsket en nøjere stillingtagen til J. C. Russells arbejder, først og fremmest *British medieval population 1948* (se Vill. dés., s. 536 n. 6). De arkæologiske afsnit er ret store; men de undersøgelser og udgravninger, der fortrinsvis skildres, resultatet af et fransk-polsk samarbejde med anvendelse af Courbins klassisk-arkæologiske metode (jfr. *Archéologie et civilisation* vol. 1, 1963, s. 61 ff.), havde ved redaktionens slutning kun stået på nogle måneder og bringer derfor ikke definitive resultater (dette gælder ikke i samme grad Gabrielle Démians d'Archimbauds udgravninger i Provence, der begyndte i 1961). Horisonten i de indledende afsnit og i de arkæologiske specialafsnit begrænser sig stort set til Frankrig; på det arkæologiske område danner England en undtagelse, Danmark for så vidt også.

Villages désertés rummer mange værdifulde oplysninger fra den nyere tid; men det er de middelalderlige forhold, der er bogens hovedemne, hvorfor omtalen i det følgende først og fremmest må beskæftige sig dermed. Blandt de bidrag, der behandler forholdene i enkelte lande, vækker det franske, tyske og engelske størst opmærksomhed. Abel, der har skrevet afsnittet om Tyskland, indtager som den ubestridte førstemand inden for »Wüstungsforschung« en ærefuld særstilling mellem forfatterne. Selv en fremtrædende økonomisk historiker følger han tillige nøje med i geografernes arbejde, og han sørgede ved forelæggelsen i München for, at foruden nordtyske historikere (Koppe, Prange) geografer som Anneliese Krenzlin, Helmut Jäger og Wolf-Dieter Sick supplerede hans fremstilling, der iøvrigt i sig selv viser stor hensyntagen til geografiske synspunkter. De tyske regionalstudier, der sikkert er de mest velunderbyggede i Europa, viser, at gennemsnitlig 23% af de landsbyer, der eksisterede i Tyskland (grænserne 1933) ved år 1300, forsvandt før middelalderens slutning; i de mellem- og sydvesttyske bjerg- og skovegne når man op over 40%, hvorimod der kun er få nedlæggelser i det nordvesttyske lavland (s. 520 f.). Abel forudsætter, at disse tal viser nettotabenes omfang (en anden opfattelse er fremsat

af Hermann Grees i et foredrag »Die Auswirkung von Wüstungsvorgängen auf die überdauernden Siedlungen« under et geografisk-historisk symposium om »Die Genese der Siedlungs- und Agrarlandschaft in Europa« i Würzburg i juli 1966 – en publikation herfra kan forventes), omend han ikke anser undersøgelserne for tilendebragt, og forklarer dem fortrinsvis med, at befolkningsnedgangen fremkaldte et fald i kornpriserne.

Beresford, der står for det engelske afsnit, har sammen med de øvrige medlemmer af The Deserted Medieval Village Research Group (D.M.V.R.G.) foretaget en endnu ikke afsluttet omfattende registrering og besigtigelse af forladte landsbyer; også arkæologiske undersøgelser (efter Axel Steenbergs forbillede) indgår i planen, dog kun udgravninger af landsbyer, ikke af agre. Beresfords tal for nedlagte landsbyer er ikke – heller ikke relativt – så store som de tyske, men alligevel betydelige, og han begrundet dem især med, at fåreavlens vandt frem på kornavlens bekostning; efter Abels opfattelse er kvægavlens fremtrængen i hvert fald i Tyskland sekundær. Man savnede under diskussionen i München de engelske geografer; men M. Postan var kritisk over for Beresfords statistiske resultater, og det kan – også bortset fra bl. a. kronologiske vanskeligheder – unægtelig synes betænkeligt, når D.M.V.R.G. som grundlag for registreringerne fastslår, at betegnelsen »forladt landsby« ikke kan anvendes om en lokalitet, hvor mere end en kirke, en hovedgård, en bondegård og en præstegård er tilbage af den gamle landsby (s. 533 n. 2).

Overraskelsen kommer fra fransk side. Medens Abel (s. 521) regner med, at 40.000 landsbyer blev øde i Tyskland før middelalderens slutning, og Beresford nærmer sig 2.000 (s. 534), opererer Jean-Marie Pesez og Emmanuel Le Roy Ladurie (s. 50, 242–252) med 400 nedlagte landsbyer i det nuværende Frankrig eller mindre. Abel medtager et antal ødelæggelser fra højmiddelalderen, Beresford og Pesez (hvem registreringen i Frankrig fortrinsvis har påhvilet) tilige nedlæggelser i nyere tid. Pesez og Ladurie lægger ikke skjul på, at tallene for de enkelte provinser kan undergå væsentlige ændringer ved mere dybtgående undersøgelser, men hævder med styrke, at de øde landsbyer er forholdsvis mindre talstærke og hele ødelæggelsesproblematikken dertil mere kompliceret end i England og Tyskland (s. 233). De mener, at forholdene i Frankrig motiverer et alternativ til katastrofeteorien, »chère aux historiens allemands« (s. 136), og fremhæver, at det materiale, Abel har betragtet som normgivende for Frankrig, næsten udelukkende stammer fra Alsace (s. 151). De nægter ikke, at mange landsbyer blev øde såvel her som i andre egne i senmiddelalderen og i 17. århundrede, men påviser, at der i Frankrig som regel skete en hurtig genrejsning (jfr. Robert Boutruche: *La crise d'une société. Seigneurs et paysans du Bordelais pendant la Guerre de Cent Ans*, 1947), hvorimod ødelæggelserne i Tyskland oftest blev permanente. Varige nedlæggelser af franske landsbyer forekommer ifølge Pesez og Ladurie mest i de fattigste bjerglandskaber i Alperne og Haute-Provence og rammer iøvrigt langt overvejende de små lokaliteter, hameaux, et fænomen, der også kendes i andre europæiske lande. Helt uventet er dette franske forskningsresultat ikke, idet Ferdinand Lot allerede 1929 fastslog, at mindre end 3% af landsognene i Frankrig blev nedlagt mellem 1328 og 1793/94 (*L'État des paroisses et des feux de 1328*. Bibliothèque de l'École des Chartes, t. 90, s. 274); men de nu fremlagte studier er langt mere

værdifulde, fordi de beskæftiger sig med enkelte lokaliteter og er kronologisk og regionalt nuancerede. Rømninger af kortere varighed forårsages ifølge Pesez og Ladurie især af forskellige landeplager, ikke mindst krigene, som fik befolkningen til at søge mod utilgængelige og befæstede steder. Jean Glénisson og Jacqueline Misraki søger på dette punkt at supplere fremstillingen ved at vise vandringerne betydning for landsbyernes genoprettelse, medens Charles Higounet behandler en række villeneuves, der snublede i starten, hvilket ligger på linje med det af Pesez og Ladurie fremførte forhold, at temmelig mange landsbyer blev øde allerede i kolonisationsperioden.

Alle de nævnte forfattere fra Tyskland, England og Frankrig bevidner pesten deres respekt i forbindelse med tilbagegangen i senmiddelalderen, omend i ulige grad og uden særlig præcision. Den i adskillige tilfælde påpegede omstændighed, at ødelæggelser allerede fandt sted i højmiddelalderen, må naturligvis tages med i betragtning, og i afsnittet om Italien antages det uforbeholdent, at en demografisk forklaring ikke er tilstrækkelig (s. 420, 441, 456), hvilket i hvert fald Beresford og de franske bidragsydere – som man vil forstå – kan tilslutte sig. Naturforholdene ofres der ikke mange ord på i bogen. Duby, der som nævnt ved denne lejlighed har overtaget rollen som demograf, overlader til Marcel Roncayolo i det geografiske afsnit at omtale bl. a. marginaljorderne (s. 27) og svedjebrugets ødelæggelse af jordbunden (s. 39; jfr. Michel Devèze: *Forêts françaises et forêts allemandes. Revue historique CCXXXV, 1966, s. 378*). Heller ikke klimateorien spiller nogen stor rolle i de forskellige bidrag (s. 41).

Efter udsendelsen af det store diffuse værk om Villages désertés står det klart, at den europæiske bebyggelsesudvikling ikke har formet sig så enkelt, som det har set ud til. Ikke mindst må der herske tvivl m.h.t. senmiddelalderen, den mest studerede periode. Der må skelnes mellem de lande, der ramtes hårdt af nedlæggelserne, især Tyskland, England, Spanien og Syditalien, og andre, hvor stabiliteten var større; til disse kan lige så fuldt henregnes Nederlandene, Schweiz og dele af Italien som Frankrig. Af speciel interesse i Skandinavien er Halvard Bjørkviks behandling af ødelæggelserne i Norge og Sverige; Bjørkvik bygger naturligvis på sin egen og Lars-Arne Norborgs rapport til det nordiske historikermøde i Bergen (*Problemer i nordisk historieforskning, 1964*) og konkluderer i overensstemmelse dermed, at de vigtigste følger af agrarkrisen, deriblandt ødegårdsfænomenet, på forskningens nuværende stade må anses for at være et resultat af Den sorte Død (s. 604). På historikermødet hævdede Erik Lönnroth over for Norborg m. fl., at senmiddelalderen ikke ensidigt burde betragtes som en krisetid i Sverige.

Fortolkningen af bebyggelsesudviklingen i senmiddelalderen er på indeværende tidspunkt yderst broget og på næsten ethvert punkt behæftet med store usikkerhedsmomenter. Beresford slutter sit afsnit således: »Hélas, il faudra encore mettre à nu beaucoup de maisons paysannes médiévales avant de les voir dans le miroir de la contraction de Postan ou de la croissance économique de Bridbury: il n'y a pas loin des miroirs aux mirages« (s. 572).

SVEND GISSEL